

CHAPTER 20●

DEĞERLER DÖNÜŞÜMÜ SÜRECİNDE EKOOKURYAZARLIK EDİNİMİ VE EKOELEŞTİRİ

Oğuz ÖZDEMİR¹

1.İnsanmerkezcilikten Çevremerkezciliğe Değerler Dönüşümü

İçinde bulunduğumuz 21. yüzyıl, hiç kuşkusuz değerler dönüşümünün damgasını vurduğu dönem olarak kabul görmektedir. 19. yüzyılın iktisadî ve sosyal dönüşümleriyle biçimlenen değerler sisteminin ciddi ölçüde güç kaybetmesine ve yerini yeni değerlere sistemine bırakmasına tanık olmaktadır. Sosyal sınıflaşmaya ve kapitalist pazar ekonomisinin kurumsallaşmasına eşlik eden materyalist değerler sistemi artık insan türünün yeryüzünde diğer türlerle uyumlu şekilde yaşam sürdürme şansını belirgin şekilde tehdit etmektedir. Bu aşamada, insan türünü evrenin merkezine koyan insanmerkezci (antroposentrik) değerler sisteminden beslenen insan faaliyetlerinin çevre bozucu etkilerinin gözardı edilemeyecek düzeye ulaşması, yeni değerler sistemine geçişi kaçınılmaz hale getirmektedir. Her ne kadar, insanmerkezciliğin kalıntısı olarak “İnsan hakları” evrensel geçerli bir değer olarak kabul görmekte birlikte; bununla paradoksal bir biçimde çevre merkezcilik, yeryüzünde yaşamın sürdürülebilirliğinin ortak değeri olarak önem kazanmaktadır (Purser, Park ve Montuori 1995; Kortenkamp ve Moore 2001).

Nitekim, Bradiotti (2014: 74) ‘İnsan Sonrası’ isimli eserinde insanmerkezciliğin sonunu getirecek değerler dönüşümünü “*hayvan-oluş*”, “*yeryüzü-oluş* ve “*makine-oluş*” olmak üzere üç ayrı eksenle kavramsallaştırmaktadır. Buna göre, ilk iki eksenindeki değerler dönüşümü, insanmerkezciliğinin yerinden edilip canlı ve cansız varlıklarla simbiyotik dayanışmayı temel alan çevremerkezci yaşam anlayışının gelişiminin önünü açmaktadır.

¹ Assoc. Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi

İnsanmerkezcilikten çevremerkezciliğe geçiş, insanın kendi dışındaki varlıklara nasıl önem atfettiğiyle doğrudan ilgilidir. İnsanın dışındaki canlı ve cansız varlıkların değeri var mıdır? Bu değerin ölçüsü nedir? Bizim dışımızdaki canlı ve cansız varlıklar, bize faydalı oldukları için mi değerlidirler? Yoksa, evrendeki varlıkların insandan bağımsız olarak kendi başına bir değeri var mıdır? Varsa, özsel değerin kaynağı nedir? Değerli olan tek tek varlıklar mı, yoksa bütün biyotik topluluk mudur?

İnsanmerkezci değer anlayışı, insan dışındaki varlıkların insana sağlayacağı fayda ölçüsünde, yani “*araşsal (instrumental)*” açıdan değer taşıdığı kabulüne dayanmaktadır (Tepe 1999; Ünder 1996). İnsanın doğaya hakim olmaya serüvenine eşlik eden insanmerkezcilik, modern bilimi gelişiminin tetiklediği “mekanist dünya görüşü” ile yeni bir güç kazanmış ve iyice yerleşmiştir (Özdemir 2012). Zira, modern bilim felsefesinin öncülerinden Descartes evreni “*işleyen bir makine*” ve insanı ise “*ona aklıyla hakim olmaya muktedir ayrıcalıklı bir varlık*” olarak görmüştür. Bu bağlamda Harari (2017), çok tanrılı dinlerin ortaya çıkışından önce insanın doğayla uyumlu şekilde yaşamasını sağlayan bütün varlıkların insan gibi ruhu olduğu (animizm) kabulünün terk edilip, doğadaki varlıkların adeta mekanik gerekçelere indirgenmesiyle doğa sömürüsünün önünün açıldığına dikkat çekmektedir.

İnsanmerkezciliğin araçsal değer yargısına, dolayısıyla bununla uyumlu mekanist dünya görüşüne tepki olarak çıkan çevremerkezcilik ise, doğada her bir varlığın, varoluşu gereği “*içsel*” (*inherent*)” bir değer taşıdığını temel alan “ekolojik dünya görüşü”nü öne çıkarmaktadır (Ünder 1996; Jardins 2006). Bununla birlikte, çevre merkezci değer anlayışı doğada hangi varlığın neye göre içsel değer taşıdığı, dolayısıyla nasıl bir etik statü kazandıkları tartışmasına göre “hazcı etik”, “yaşama saygı etiği”, “toprak etiği”, “derin ekoloji” şeklinde geniş bir çeşitlilik göstermektedir (Jardins 2006; Ferr 2000).

Ekookuryazarlık, çevre merkezci değerlere geçişte geleceğin ortak vizyonu olmasının yanında, buna temel oluşturan güncel bir değer alanı olarak öne çıkmaktadır. Buradan hareketle çevre okuryazarlığı, ekookuryazarlığa evrilme süreci içinde geniş bir açıdan açıklanmaktadır.

2. Çevre Okuryazarlığından Ekookuryazarlığa

“Okuryazarlık” en yalın haliyle “okuryazar olma durumu”, okuryazar ise “Okuması yazması olan, öğrenim görmüş (kimse)” şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2005: 1495). Okuma ve yazma becerilerinin her ikisinin bileşimi olarak ifade edilen okuryazarlık, çağdaş dünyada kendini ifade edebilmenin vazgeçilemez şeklidir. Cumhuriyet’in kuruluş döneminde

oldukça sınırlı bir kesimi okuryazar iken, artık günümüzde Türk toplumunun tamamına yakını okuryazar hale gelmiş durumdadır. Kuşkusuz bu durum, toplumun geniş kesimlerinin okuryazarlık teriminin ulaştığı içerik itibarıyla gerçek okuryazar oldukları anlamına gelmemektedir (Özdemir 2015).

Okuryazarlık yaygın bilinen anlamının ötesinde günümüzde belirli bir alana ilişkin yeterlik durumunu da ifade etmektedir (Mcbride ve ark. 2013). Bu anlamda okuryazarlık, olguları nedenleriyle açıklama, çözüm getirme gibi gündelik yaşamda ihtiyaç duyulan bilişsel yetkinlik şeklinde tanımlanmaktadır (Michaels ve O'Connor 1990). UNESCO Eğitim Birimi'nin (2004:13) yaptığı tanıma göre ise, bireylerin amaçlarını gerçekleştirmek, bilgi dağarcıklarını genişletmek ve toplumsal yaşama tam olarak katılabilmek üzere ulaştıkları edinimleri ifade etmektedir. Bu çerçevede okuryazarlık, çağın getirdiği ihtiyaçları karşılayabilmek için gerekli olan “medya okuryazarlığı”, “bilgisayar okuryazarlığı”, “görsel okuryazarlık”, “tüketici okuryazarlığı”, “yurttaşlık okuryazarlığı” vb. farklı yetkinlik durumları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde ihtiyaç duyulan öncelikli okuryazarlık alanlarından biri ise çevre okuryazarlığıdır. Çevre bozulmasının derinleşmesine koşut olarak bununla baş edebilecek yetkinlikte insan kaynaklarına duyulan ihtiyaç çevre okuryazarlığının günümüzde özel bir önem kazanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, çevre okuryazarlığı başlangıçta Roth (1992) tarafından çevre ile ilgili bilgileri davranışa geçirme olarak görülmekle birlikte; insanın doğayla uyumlu yaşam sürdürebilmesi için gerekli olan kavrayış, duyuş, davranış ve anlayış durumlarını içine alan bir genişliğe ulaşmıştır (Hungerford ve Peyton 1997; NAAEE 2004)

Tablo 1. Çevre Okuryazarlığının Kategorileri, Bileşenleri ve alt bileşenleri (Erdoğan, 2009).

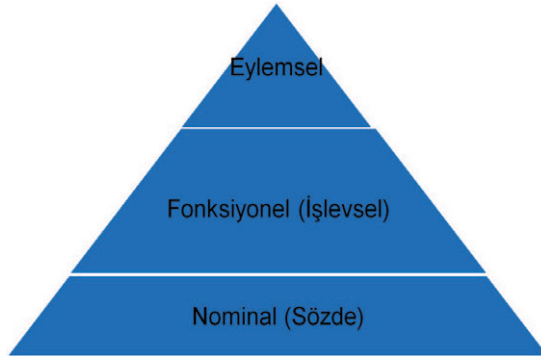
Kategori	Bileşen	Alt bileşen
Biliş	Doğa tarihi ve ekoloji bilgisi Beceriler	Tür ve popülasyonlar Çevre ve habitatlar Yaşama birlikleri ve etkileşim Abiyotik faktörler ve madde çevirimleri Ekosistem ve biyomlar Doğal ve sosyal sistem Fiziksel ve biyolojik tarih
	Çevre problemleri ve sonuçları	Risk, toksikoloji ve sağlık Biyo-fiziksel problemler Çevre problemlerin nedenleri Sosyo-politik sonuçlar Nedenleri Çevre problemlerinin etkileri ve sonuçları Doğa tahribatı Alternatif çözümler ve eylemler
	Sosyo-politik-ekonomik bilinç	Kültürel değerler ve faaliyetler Ekonomik değerler ve faaliyetler Toplumsal ve sosyal sistem Kamusal ve politik sistem Yöresel kalıplar Yurttaş katılımı
	Beceriler	Problemler ve çözüm becerileri Analitik beceriler Değişkenler ve araştırıcı-sorgulayıcı beceriler Veri toplama becerileri Veri analizi becerileri Uygulama becerileri
Duyuş	Duyuş ve davranışın belirleyicileri	Öğrenmeye isteklilik Çevresel takdir ve duyarlılık Çevresel tutumlar Çevresel değerler Etik ve moral gerekçelendirme Etkililik Bireysel tepki Eyleme yönelik ilgi, motivasyon ve girişim
Eylem	Çevresel davranışın ortaya çıkması	Çevre korumacılığı ve çevre yönetimi Tüketici ve iktisadi eylemler Kişisel ve toplumsal kamuoyu Kamusal ve politik eylem Legal eylemler ve baskı grubu Yurttaş inisiyatifinin diğer formları

Tablo 1’de görüldüğü gibi, çevre okuryazarlığı “*çevresel kavrayış*”, “*çevresel tutum*” ve “*çevresel tepki*” şeklinde üç ana kategoriden ve her bir kategoriye karşılık gelen bileşen ve alt bileşenlerden oluşmaktadır. Kısaca, çevre okuryazarlığı; insan doğa ilişkisinin her yönünü karşılık gelen disiplinlerarası içerikteki bilişsel, duyuşsal ve eylemsel alanların her birine ilişkin çeşitli yetkinlik durumlarını ifade etmektedir.

Ancak, çevre okuryazarlığı kavramının genişliğinin getirdiği belirsizliği giderebilmek için, “çevre okuryazarı” kişilerden ne tür durumlarda hangi yeterlikleri ne düzeyde sergilemelerinin beklendiğine açıklık getirmek gerekir. Çevre okuryazarlığının içeriğinin ve düzeyine ilişkin bu belirsizlik; konuya “yatay” ve “dikey” şekilde açıklık getirilerek çözümlenebilir. Bu bağlamda, genel çevre okuryazarı deyimi yerine, “*flora okuryazarı*”, “*fauna okuryazarı*”, “*geri dönüşüm okuryazarı*” vb. türü daha belirgin örneklemeler yaparak çevre okuryazarlığı yatay olarak netleştirilebilir. Başka bir deyişle, geri dönüşüm okuryazarlığı örneğinde insan doğa etkileşiminin kastedilen belirgin bir alanına ilişkin olarak ne tür biliş, duyuş ve eylemsel durumları kastettiğini ifade ettiğimizde, çevre okuryazarlığı terimini ayakları üzerine oturtmuş oluruz.

Bunun yanında, çevre okuryazarlığı, “*nominal*” okuryazarlıktan *işlevsel* ve en sonunda *eylemsel* okuryazarlığa doğru giden dikey bir seyir izlemektedir (Roth 1992).

Tablo 2. Ekolojik Okuryazarlık Düzeyleri

Genel olarak belirli bir duruma ilişkin olarak asgari düzeyde bilişsel ve duyuşsal durum “nominal okuryazarlık” olarak kabul edilmektedir. Ekolojik süreçlerin ve insan etkilerinin bunun üzerindeki sonuçlarının kavrandığı evre “fonksiyonel okuryazarlık” olarak kendini

göstermektedir. Nihayet, doğanın dilinin çözüldüğü ve bunu uygun yaşam tarzının sergilendiği evre ise “eylemsel çevre okuryazarlığı” olarak kabul edilmektedir.

Çevre okuryazarlığının anlaşılmasında diğer bir güçlük ise, terminolojik karışıklıktır. Yaygın olarak, “çevre okuryazarlığı” terimi kullanılmakla birlikte, bu terim anlam ve kapsam açısından zaman içerisinde değişim geçirerek “ekolojik okuryazarlık” ve nihayet eko-okuryazarlığa genişlemiştir. Bu anlamda, “*çevre okuryazarlığı*”, “*ekolojik okuryazarlık*” ve “*eko-okuryazarlık*” karşılaştırmalı şekilde aşağıdaki tabloda özetlenmiştir:

Tablo 3. Çevre Okuryazarlığı, ekolojik okuryazarlık, ekookuryazarlık...(Mcbride ve ark. 2015)

Genel yaklaşım	Eğitsel hedefler	Pedagojik alan	Strateji örneği
<i>Çevre okuryazarlığı</i> (<i>environmental literacy</i>): Problem çözme Değer alanı	Problem çözme becerileri, etik değer yargıları, çevre dostu davranış	Biliş,pragmatik (davranış) duyuşsal-moral	Saha çalışması, proje, değerlerle yüzleşme
<i>Ekolojik okuryazarlık</i> (<i>Ecological literacy</i>): Sistem kavrayışı	Ekolojik kavramları ve prensipleri özümseme Bilimsel yöntem Sistemik düşünme, analiz ve sentez Çevresel karar	Bilişsel Deneyimsel	Gözlem, deney, etkinlik, alan çalışması, modelleme
<i>Eko-okuryazarlık</i> (<i>Ecoliteracy</i>): Sürdürülebilir yaşam Gaia	Ekolojik sürdürülebilirlik ve sosyal adalete uygun iktisadi sistemi özümseme, İnsan-doğa etkileşimini bütün yönleriyle kavrama, Dünya'yı organik olarak kavrama ve buna uygun şekilde inisiyatif alma	Bilişsel, Pragmatik Holistik, Sezgisel-yaratıcı	Sürdürülebilir pratikler, Yaratıcı workshoplar

Tablo 3'e bakıldığında, çevre okuryazarlığı, ekolojik okuryazarlık ve eko-okuryazarlık terimlerinin kapsamı büyük ölçüde örtüşmekle birlikte, odak noktası ve vurgu açısından zaman içinde bazı nüansların ortaya çıktığı görülmektedir. *Çevre okuryazarlığı*, çevreci değerleri ve problem çözme becerilerini kazandırmaya dönük bireylerin yetiştirilmesi anlayışına odaklanmaktadır. *Ekolojik okuryazarlık ise*, insan doğa etkileşimini sistem yaklaşımı ile kavranması ve buna uygun bilişsel, duyuşsal ve eylemsel yeterliklerin edinimini öneçikaran daha geniş okuryazarlık alanı olarak öne çıkmaktadır. Nihayetinde

ekookuryazarlık ise, gezegenin tek bir organizma olarak betimlendiği “Gaia hipotezi”ni esas alan sürdürülebilir yaşam anlayışının yerleşmesine dönük günümüzün güncel çevre okuryazarlığı şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede, ekookuryazarlıkta insan türünün diğer varlıklarla ortak yaşam anlayışına uygun bağ kurması ve iktisadi faaliyetlerini bununla uyumlu sürdürülebilir pratiklere dönüştürmesine dönük yeterliklerin öne çıktığı görülmektedir.

3. Ekookuryazarlık Edinimi ve Ekoeleştirici

3.1. Çizgisel (Discursive) Kavrayıştan Duygusal Uyanışa Ekookuryazarlık Edinimi

Eko -(Çevre) okuryazarlığının gerektirdiği bilişsel, duyuşsal, değersel ve davranışsal durumların edinimi, oldukça geniş tabanlı ve uzun vadeli yürütülecek eğitim çabasını gerektirmektedir. “Ekolojik kavrayış”, “çevre bilinci”, “çevre duyarlılığı”, “çevresel davranış” vb. edinimi özelinde ekookuryazarlık yeterlikleri genel olarak okul ve okuldışı çevre eğitimi süreçleriyle kazandırılmaya çalışılmaktadır.

İnsanın varoluş tarihi, bir anlamda doğadaki cansız ve canlı varlıkları tanıma, keşfetme ve nihayetinde kontrol altında çabasının özetidir. Bunda, 16. yüzyıldan itibaren Bacon, Decartes gibi düşünürlerin öncülük ettiği bilimsel devrim belirleyici bir yer tutmaktadır. O tarihten itibaren, insanın evrene ve doğaya bakışına “*çizgisel (diskursive)*” dil ve düşünme etkinliği hakim olmaya başlamıştır. Akarsu (Akt. San 2003: 32)’ya göre çizgisel düşünme; “*bir tasarımdan ötekine geçerek, bir önermeden ötekine mantıksal yolla ilerleyen, parçalardan, bütünlüğü olan bir düşünce kuran düşünme yolu*” olarak betimlenmektedir. Bilimsel metinlerin ana malzemesi çizgisel dil ve söylemdir. Buna göre, bilimsel bir metinde geçen anlamı bütünlüğüyle yakalayabilmek için cümleyi/paragrafı başında sonuna kadar analitik mantıkla okuyarak bitirmek gerekir (Özdemir 2012). Bu sayede, parçaları birleştirerek anlamın bütününe yakalamaya çalışırız. Edebiyat ve sanat ürünleri temel malzemesi olan “*görsel (presentative)* ya da “*duygusal (affektive)*” dil ile, çizgisel düşünmenin ayrıştırıcı ve sınırlayıcı özelliğinden farklı olarak bu tür metin ve ürünlerdeki iletileri/mesajların duygusal yaşantı içinde bütünlüğüne algılanmasına fırsat verir. Bu çerçevede, çizgisel metinlerle ilişkiye geçen birey mantıksal faaliyetlerin sınırlayıcı, ayrıştırıcı ve sınırlayıcı gerçekliği içinde olup bitenleri algılama ve anlamaya çalışırken; duygusal metinlerle ise duyumlara dayalı olarak kurulan imgelerin çok yönlü, sonsuz ve değişken dünyasına açılır (San 2003).

Bu açıdan, edebiyat ve sanat ürünleri duygusal bir uyanış yaşatır (Erzen 2006; Moran 2006). Zira, malzemesi imgeler olan edebiyat, resim, fotoğraf vb. sanat ürünleri ile ilişkiye girdiğimizde çizgisel düşünmenin ardışık mantığından sıyrılıp gerçekliği bir çırpıda bütünlüğüne görebiliriz (Zimmerman 2001).

Özünde, duygu ve değer yüklü yeterlikler olarak karşımıza çakın “ekookuryazarlık” yeterliklerinin kalıcı şekilde edinilmesinde, çizgisel kavrayışın bıraktığı boşluğu doldurabilecek duygusal yaşantılar kritik önem taşımaktadır. Bu anlamda, Sobel (2014)’in oldukça yerinde vurguladığı gibi, çevre eğitiminde, dolayısıyla ekookuryazarlık ediniminde duygusal yaşantılara öncelik vermek gerekir. Bu açıdan, edebi eserler olarak karşımıza çıkan ekokurğu türündeki ekoeleştirici yazını, yaratabileceği duygusal uyanış ile ekookuryazarlık yeterliklerinin ediniminde etkili bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Özetle, çevre eğitimi süreçlerine, roman, şiir, öykü vb. türde ekoeleştirici yazınları yedirilerek ekookuryazarlığın işaret ettiği duygu ve değer zenginliği kazandırılabilir.

3.2. Ekoeleştirici

20. yüzyılın ortalarında ekokurğu özelliğinde yapıtlarla gündeme gelen ekoeleştirici, insanın doğa üzerindeki etkileri ile yüzleşmesi ve uyanış yaşamasında bilimsel metinlerden daha genişlikte ve derinlikte bir etki yaratmıştır (Glottelty ve Fromm 1996). En yalın şekliyle ekoeleştirici, “insanla insan dışı arasındaki ilişkinin insanlığın kültürel tarihi boyunca incelenmesi ve bizzat insan kavramının eleştirel incelemesi” olarak tanımlanmaktadır (Garrad 2016:15). Bu anlamda, ekoeleştirici, insan doğa ile kurduğu ilişki üzerinden kendisiyle yüzleşmesinin ve buradan hareketle duyuşsal bir uyanış yaşayabilmesinin önünü açabilecek bir disiplin, hatta bir akım olarak görülebilir. Bu ölçekte geniş kapsamlı alanı içeren ekoeleştirici, temel görüşümleri üzerinden ele alınırsa açıklık kazanabilir. Bu çerçevede ekoeleştirici, “*pastoral*”, “*yaban hayat*”, “*mesken*” ve “*çevresel kıyamet*” görüşümleriyle karşımıza çıkmaktadır (Garrad 2016).

Kırsal yaşama özlem ve kaçış anlamına gelen “*pastoral*”, ünlü Roma şairi “Vergillius (MÖ 70-19)’dan günümüze insanın doğaya bakışında her zaman önemli bir yer tutmuştur. Bu anlamda, pastoral türde ekoeleştirici yazınının en iyi bilinen örnekleri, T. Gifford (Pastoral-1999) W.Wordsworth (Poetical Works-1969), R. Williams (The Country ve City-1999) olarak sıralanabilir. Garrad (2016) zaman içinde pastoral ekoeleştirici yazınının üç ayrı yönelim içinde ortaya çıktığını belirtmektedir. Buna göre, kaybolan *geçmişe duyulan hüznün ve ağıt*,

pastoral doğa yazının ilk yönelimi olarak kabul edilmektedir. Özellikle doğa romantizminde karşımıza çıkan şimdiki zamanın, *anın kutlanması* pastoral yaşamın içine girdiği diğer bir yönelimdir. Güzel günlerin *geleceğine duyulan özlemi* işleyen ütopya ise pastoral doğa yazınının geleceğe yönelik türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekoleştiri yapıtlarının en fazla üzerinde durduğu diğer bir alan ise “*yaban hayat (wildernes)*”tir. El değmemiş, vahşi yaşam vb. anlamların çağrıştıran yaban hayat, pastoral’e benzer şekilde insanın doğaya dönük özleminin semboli olarak gündeme gelmiştir. Bozulmamış yaban hayatının öneminin ve korunmasının anlaşılmasında büyüt etkisi olan yaban hayatı türündeki ekoleştirel eserler büyük bir çeşitlilik göstermektedir (Garrad 2016). Bu kapsamda, H.D. Thoreau (Walden-1992), J.Muri (The Eighth Wilderness-1992), M. Austin, A. Leopold ve Abbey yaban hayatı alanında ekoleştirel yapıtlar vermiş önemli yazarlar arasında gelmektedir.

İnsanın mesken duygusu, ekoleştirmenin üzerinde durduğu alanlardan bir diğeridir. İnsanın mesken tuttuğu bir yerle kurduğu ilişkiyi ve bunu nasıl biçimlendirdiğini irdeleyen ekoleştirel yazını, “çiftçilik sanatı” ile başlamıştır (Garrad 2016). Kızılderelilerin animist dünya görüşünü yansıtan eserler, mesken ekseninde ekoleştirmenin en yaygın örnekleri olmuştur. Hitler döneminde, mesken konulu ekoleştirel ürünler ırkçılığın başka bir görünümü olan “bölgecilik” olarak kendini göstermiştir (Biehl ve Staudenmeier 1995). İnsanlığın küreselleşme ile ortak bir anlayışa doğru yöneldiği içinde bulunduğumuz çağda, mesken algısı ulusal ve bölgesel sınırların ötesine taşmaktadır. Bu bağlamda, günümüzün yaşayan en etkili filozoflarından biri olan Edgar Morin, yurttaşlık kavramını, ekolojik dayanışma ile bütünleştirerek “yeryüzü yurttaşlığı” olarak tarif etmektedir (Morin 2003). Ekoleştiri’nin önde gelen düşünürlerinden Ursula Heise, ise biraz daha ileri giderek yerleşik mekan algısının yerini “Google Earth” örneğinde dijital mekana bırakacağını öngörmektedir (Heise 2008).

Ekokritik doğa yazınının yaygın şekilde üzerinde durduğu diğer bir durum “kıyamet” vurusudur. Kıyamet, (apocalypse; Yunanca: “açığa çıkarmak” anlamına gelen Apocalypsein), insanın varoluşundan bu yana ilahi olarak yok oluşa işaret eden vahiyssel bir retorik olarak varlığını korumuştur (Garrad 2016). Ancak, ekolojik kıyamet, modern zamanın doğurduğu ekolojik krizden çıkan kurgu şeklinde göze çarpmaktadır (Swyngedouw 2010) 18. Yüzyıl düşünürlerinden T. Malthus’un dile getirdiği insan nüfusundaki artışa bağlı olarak mevcut kaynakların gittikçe artan talebi karşılayamamasının yol açabileceği sonuçlar, bu anlamda çevreci kıyametin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Garrad 2016). Nitekim, onu izleyen P. Ehrlich “Population Bomb” adlı eserinde ileri sürdüğü insan nüfusunun

artışının yol açacağı ekolojik felaket çevreci kıyametin en belirgin örneği olarak bilinmektedir. P.Carson'un 1962 yılında yazmış olduğu "Sessiz Bahar" yapıtı çevreci kıyametin dünyanın gündemine girmesinde dönüm noktası olmuştur (Garrard 2016). Carson, tarımsal zararlılarla mücadele etmek için yaygın şekilde kullanılan DDT'lerin yol açabileceği ekolojik tahribatı, bir kasabada yaşamın yokoluşu örneğinden hareketle oldukça etkili bir kurgu içinde gözler önüne sermiştir. O andan itibaren, Bill Mc Kibben'in felsefesi, E. Gore'in "Earth in the Balance" yapıtında, "Earth First" gibi aktivistlerin eylemliliklerinde ve Robinson Jeffers gibi şairlerin şiirlerinde varlığını sürdürerek modern zamanların eskatolojik söylemi haline dönüşmüştür (Garrard 2016: 139).

3.3. Duyuşsal Uyanış Yoluyla Ekolojik Okuryazarlık Edinimine Bir Örnek

Diğer eğitim alanlarında olduğu gibi, çevre eğitimi, dolayısıyla ekookuryazarlık edinimi süreçleri ağırlıklı olarak çizgisel kavrayışla sınırlı kaynaklar üzerinden yürütülmektedir. Bu durumda, bireyler, edebiyat ve sanat ürünlerinin imgesel dilinin sağlayacağı duyuşsal uyanıştan yoksun kalmaktadır. Çizgisel kavrayışın sınırlılığının ve duygusal uyanışın potansiyelinin yeterince farkında olunmaması nedeniyle, eğitim süreçlerinde duygusal uyanışı sağlayacak iyi örnekler/uygulamalar pek ortaya çıkmamaktadır. Bu nedenle, bireylerin doğayla kurdukları ilişki bağlamında duygusal uyanıklık yaratabilecek ekooleştiri kaynaklarının çevre eğitimi süreçlerinde nasıl değerlendirileceğine yönelik örnek uygulamalara büyük bir ihtiyaç vardır.

Bu kapsamda, Özdemir (1998) tarafından "*Yazınsal Tür Olarak Öykünün Çevre Duyarlığına Etkisi*" başlıklı yüksek lisans tez çalışması nadir örneklerden biri olarak gösterilebilir. Söz konusu tez çalışmasında, çevre konularını işleyen seçilmiş kısa öykülere dayalı öğrenme süreçleri, edebi metinlerin doğasına uygun şekilde ortaokul öğrencilerinden oluşan katılımcılar üzerinde uygulamaya geçirilerek çevre duyarlılıkları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Uygulama sonucunda, yazınsal ürünlerle iletişime giren öğrencilerinin çevre duyarlılığının istatistiksel anlamda artış gösterdiği saptanmıştır. Bu çalışma, ekooleştiri türündeki yazınsal ürünlerin çevre eğitim süreçlerinde nasıl değerlendirileceği yönünde özgün bir uygulama örneği olarak değerlendirilebilir.

Tartışma ve Sonuç

Gittikçe yüz yüze kaldığımız çevre bozulması ile baş edilebilmesi, her şeyden önce doğayı araçsallaştıran insan merkezci değer anlayışının sorgulanması ve doğa ile daha uyumlu yaşam sürdürülebilmenin gereği olan çevre merkezci değer yargısının benimsenmesine bağlıdır.

Yürütülen çevre eğitimi süreçleri, bu yönde değer dönüşümünde yeterince etkili olmamaktadır. Bunda, diğer eğitim alanlarında olduğu gibi çevre eğitiminin de çizgisel kavrayışla sınırlı kaynaklarla ve ortamlarda yürütülmesinin önemli payı vardır.

Çevre eğitiminin, dolayısıyla ekookuryazarlık edinimi süreçlerinin etkililiğinin artırılması her şeyden önce yerleşik öğrenme-öğretme yaklaşımlarının dışına çıkılmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, ekokritik türünde doğa yazını ürünlerinin sağlayacağı duygusal uyanış potansiyelinin değerlendirilmesi kritik önem kazanmaktadır. Buna karşın, çevre eğitimi, dolayısıyla ekookuryazarlık edinimi süreçlerinde ekokritik türündeki kaynakları pek yer verilmemektedir. Çevre eğitiminin, özünde duygusal uyanış eğitimi olduğu gerçeği göz önüne alındığında, buna uygun iyi örneklerin ve uygulamaların yaygınlaşması özel bir önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda, Özdemir (1998)'in gerçekleştirmiş olduğu "Yazınsal Bir Tür Olarak Öykünün Çevre Duyarlığına Etkisi" başlıklı tez çalışması bu yönde atılacak adımlara yol gösterebilecek niteliktedir. Bu tür örneklerin çoğaltması ile çevre eğitiminin duygusal yanının zenginleştirilmesini büyük ihtiyaç vardır.

Chapter Summary: The acquisition of Ecoliteracy for Valuestransformation and Ecocritic. The ecological crisis is an inevitable result of the human-centered understanding that dominates the relationship between human and nature. The sustainability of life on Earth is only possible if, above all, the human centricity that holds human beings above all beings can be overcome and the system of ecocentric values is adopted. The transformation from antropocentric to the ecocentric depends on the acquisition of eco-literacy competences. In this framework, eco-literacy emerges as a comprehensive field of competence as the understanding, affectivity and behavior patterns necessary for human nature friendly on Earth. Eco-criticism that criticize the relationship between man and nature with literature and art gift a rich opportunity for waking. From this point of view, the eco-literacy competencies that have become the vision of the future for the transition to the ecocentric values first are handled from a broad perspective, and how these competencies are acquired is explained. Then, the role of ecocritic, which is seen as an alternative area in acquiring eco-literacy, is stated. In this framework, the meaning, scope, components, sight of ecocritics are presented. Finally, it is evaluated how ecocritic can be in acquiring ecoliteracy competencies.

Kaynakça

- Akarsu, B. (1979). *Felsefe terimleri sözlüğü (2. Baskı)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Biehl, J. ve Staudenmeier, P. (1995). *Ecofascism: lessons from the german experience*. Edinburgh: AK Press.
- Braidotti, R. (2014). *İnsan Sonrası (1.Baskı)*. Çeviri: Öznür Karakaş. İstanbul: Kolektif Kitap Yayınları.
- Carr, D. (2005). On the contribution of literature and the arts to the educational cultivation of moral virtue, feeling and emotion. *Journal of Moral Education*, 15.
- Erdogan, M. & Ok, A. (2011) An Assessment of Turkish young pupils' environmental literacy: A nationwide survey. *International Journal of Science Education*, 33:17, 2375-2406
- Erzen, J. (2006). *Çevre Estetiği (1.Baskı)*. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları.

- Ferr, L.(2000). *Ekolojik Yenidüzen*. Çeviri: Turhan Ilgaz. İstanbul: Cogito, Yapı Kredi Yayınları
- Garrad, G. (2016). *Eko-eleştiri: ekoloji ve çevre üzerine kültürel tartışmalar (1. Baskı)*. Çeviri: Ertuğrul Genç. Kolektif Kitap Yayınları
- Glotfelty, C. ve Fromm, H. (ed.) (1996). *The ecocritism reader: landmarks in literary Ecology*, Londra: University of Georgia Press.
- Gurevitz, R. (2000). Affective approaches to environmental education: going beyond the imagined worlds of childhood? *Ethics, Place and Environment*, 3 (3), 253-268.
- Harari, Y.N. (2017). *Homo deus (1.Baskı)*. Çeviri: Ertuğrul Genç. Kolektif Kitap Yayınları.
- Heise, U. (2008). *Sense of Place and Sense of Planet: The environmental imagination of the global*. Oxford: Oxford University Press.
- Hungerford, H., Peyton, R., ve Wile, R. (1980). Goal for curriculum development in environmental education. *The Journal of Environmental Education*, 11 (3), 42-47.
- Inglehart, R. (1995). Changing values, economic development and political change. *International Social Science Journal*, 145, 379-403.
- Jardins Des, J.R. (2006). *Çevre etiği*. Çeviri: R. Keleş. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kortenkamp K. V. and Moore C. F. (2001) Ecocentrism and anthropocentrism: moral reasoning about ecological commons dilemmas. *Journal of Environmental Psychology* 21, 261-272.
- Mc Bridge, B.B; Brewer C.A.; Berkowitz, R.; Borrie, W.T. (2013). Environmental literacy, ecological literacy, ecoliteracy: What do we mean and how did we get here? *Ecosphere*, USA.
- Michaels, S. ve O'Connor, M. Catherine (1990). Literacy as reasoning within multiple discourses: Implications for policy and educational reform. Newton, MA: Education Development Corporation.
- Moran, B. (2006). *Edebiyat kuramları ve eleştirisi (15. Baskı)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Morin, E. (2003). *Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi (1. Baskı)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, O. (1998). *Yazınsal Bir Tür Olarak Öykü'nün Çevre Duyarlılığına Etkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Danışman: Prof. Dr. Sedat SEVER.
- Özdemir, O. (2011). "Yaratıcı bilim eğitime yönelik öneri: sanat destekli bilim eğitimi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 45, Sayı: 1, 269-284.
- Özdemir, O. (2012). "The environmentalism of university students: their ethical attitudes toward the environment. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 373-38.
- Özdemir, O. (2016). *Ekolojik Okuryazarlık ve Çevre Eğitimi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Purser, R.; Park, C.; Montuori, A. (1995). Limits to anthropocentrism: toward an ecocentric organization paradigm? *Acad Manage Rev*, 20 (4), 1053-1089.
- Roth, C. (1992). Environmental literacy: Its roots, evolution and directions in the 1990s. Columbus, OH: ERIC Clearinghouse for Science, Mathematics and Environmental Education.
- San, İ. (2003). *Sanat Eğitimi Kuramları (2. Baskı)*. Ankara: Ütopya Yayınları
- Sobel, D. (2014). *Ekofobiyi aşmak*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi
- Swyngedouw, E. (2010). Apocalypse forever? post-political populism and the spectre of climate change. *Theory, Culture & Society Vol. 27(2-3): 213-232*.
- Tepe, H. (1999). Çevre etiği: "toprak etiği" mi, yoksa "insan etiği" mi? *Felsefe Logo Dergisi* 2 (6). *Türk Dil Kurumu (2005) Türkçe Sözlük Ankara (10. Baskı)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Ünder, H. (1996). *Çevre felsefesi*. Ankara: Doruk Yayınları.
- Zimmermann, H.D. (2001) *Yazınsal İletişim (1.Baskı)*. Çeviri: F., Tepebaşılı. Konya: Çizgi Kitabevi.